

I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek naplója az 1632—1694. évekről.

(Ötödik és befejező közlemény.)

II.

II. Apafi Mihály, az utolsó névleges erdélyi fejedelem naplójának másolatát az Erdélyi Múzeum Egylet kézírattárában találtam meg.¹ A címlapra írt e megjegyzésből: „az eredeti T. Lugosy Boldizsár úr birtokában van Zilahon“ következtetve s remélve, hogy sikerülni fog az eredeti példánnyal összehasonlítani e másolatot, utánna jártam, hogy megtaláljam.

Lugosy Boldizsár, ki igen tudomány szerető ember volt s hat nyelven tudott beszélni, az ötvenes években törvénybíró volt Zilahon, azonkívül Bethlen Sámuelnének jószágigazgatója, s az egész Bethlen-családnak nagyon kedvelt s bizalmas embere. Talán ez ismeretség révén juthatott Apafi diariumához, ki rokonságban állott a Bethlen-családdal, a mennyiben Bethlen Gergelynek leánya, Bethlen Kata, volt felesége.

Lugosynak 1866. szept. 11-én bekövetkezett halála után könyveit és írásait leánya 1876-ban a zilahi ev. ref. főgymnasium könyvtárának ajándékozta, s azokat Török István, az akkori igazgató vette át.² Most azonban minden utánnajárásom daczára, nem tudtam az eredeti naplóra ráakadni. Szomorú tény, hogy sem a gymnasium igazgatója, a ki rendezte az iskola könyvtárát, sem a mostani könyvtárnok nem tud róla semmit.³)

¹ Száma: I. A. 26 a. A napló másolatát Incze József adományozta az Erdélyi Múzeum Egyletnek s kis nyolczadrétben 13 sűrűn írott oldalból áll. Szép olvasható írással van másolva. Hogy ki másolta, azt nem tudom, de bizonyos, hogy a múlt század közepéből való.

² Lugosy Boldizsárra vonatkozó adatokat, leánya Biró Ferenczné és unokája, Papp Jánosné ő nagyságaik elbeszéléséből nyertem.

³ Kincs Gyula gymn. igazgató úr szives közlése.

Diarium de anno 1690—1694.

Rationarium annuale itinerationis una cum annotatione rerum celebriorum dietim administrandarum, quod sub auspiciis et favore dei ter opt. maximi, ejus celesti providentiae et cure se committendo inchoat et eodem adorando numine auxiliante continuaturus est.

Michael Apafi m. p. II. P. T.¹⁾

Symb.

Arcui meo non confido, praesentissimum mihi auxilium deus.

Anno 1690.

Idvezült méltóságos fejedelem, édes atyánk s kegyelmes urunk ő nagysága felejthetetlen emlékezetű halálát (mivel másuya könyvemben beirtam²⁾), ide nem írom; következnek azután esett szomorú változó állapotok, a diebus Augusti anni supra notati.

Az ellenség hírére nézve Radnothról indultam meg. 19. *Augusti* mentem hálni Tordára. 20. Praedicatorot ott hallgatván Tordán, mentem bé Kolozsvárra.

21. *Augusti* jött bé ebben az hazában Havasalföldiből által az vajdával, törökkel, tatárral, az töresvári passuson Tökölyi uram hostiliter, holott is Hajzler general vagy négy regimenttel — ezek az regimentek voltak: Castelli Drag., Rabutin Drag., Norquer, Doria, ezek vasas regimentek voltak és negyven gyalog granatiros hat-hat ágyúval — ő felsége hadával és Teleki uram a székelységgel ellentállván; azon szerenesétlen harezon az ellenség praevaleált és az szegény úr Teleki uram elesett, melynek circumstantiái historiákban irandók.³ General Hejzler, Marquis Doria ő felsége hadából elfogattak, Norque⁴ pedig elveszett, Balacsán is, az vajdaság competitora, elveszett.⁵

Az szegény úr, Teleki uram az Kálmán lórúl fordult le, Psal. 33. Mendax est equus ad salutem et multitudinem roboris sui non liberat sessorem, ahoz pedig leginkább bizott szegény.

¹ Princeps Transilvaniae.

² II. Apafinak e munkája fennmaradt kéziratban. Czíme: „Idea brevissima status principatus Transilvaniae in familia Apafiana (1690—1698).“

Az Erd. Muzeum Egylet kéziratárában két példányban is megvan. Lásd Gr. Kemény József Collectio minor manuscriptorum historicorum. Tomus XI. Nro. 4. és Tomus XXIX. Nro. 6. 214—241. l. A 218. lapon említi apja halálát.

³ Részletesen leírja Cserei Historiájában. 203. l.

⁴ Helyesen Noirquermes.

⁵ Sorbán oláh vajda halála után Balacsán félve a vajdától, Constantinus Brankovántól, Erdélybe jött s a császár pártfogásával szeretett volna havasalföldi vajda lenni. Tökölyi kiverése után az ő bevitele lett volna a ezél, de Tökölyi visszaverte támadásukat s Balacsán is elesett. V. ő. Cserei I. m. 200. l.

Septemlberben temérdeki sáskáknak serege lepte el majd az egész Erdélyt, Kolozsvárhoz is oly sűrűséggel jött, hogy az aert¹ ugyan megsetéjtette, az hol esoporttal ment.

10. *Octobris* tájban érkezett bé Badensis ő felsége²) ármádájával³) az római császárnak.⁴) Bőjövetelivel az ellenség Szeben tájáról elnyomult és Udvarhelyszéken által végre 24 Octobris⁵) nyomta ki az Badensis Thökölyi uramat az Boza⁶) passuson által.

16. *Novembris*⁷) érkezett ki Badensis ő felsége Apahidához annak az ármádának, az kivel kinyomta (Thökölyi uramat) egy részével, mivel nyolez⁸) regimentet Veterani generállal az Barezán Erdély őrizetére hagyott.

17. *Novembris* mentem ki Apahidához látogatására az Badensisnek: Naláci István uram, Bánffy György uram, Bethlen Miklós uram lévén velem az urak közül. Érkeztem oda délelti két óraker, holott is igen speciális affectatioval látott és meg is vendéglett az maga sátorában gazdagon. Onnan bójöttem azon nap Kolozsvárra, későn érkeztem bé nyolez óra tájban. Mondotta több szavai közt Badensis fejedelem: *Rosz játékot kezdett* (úgy mond) *az, ki a törököt elsőben ebben az hazában béhivta s azzal az ő felsége ármádáját utánna vont.*

24. *Novembris* jöttünk ki Kolozsvárról ebédre Ajtonban, vasorára Tordára. 25. Mulattunk Tordán. 26. Praediciot hallgatván, hálni mentünk Kocsárdra. 27. Parajdra. 28. Jöttünk ebédre Balázsfalvára.

5. *Decembris* indulván Balázsfalváról, hálni Csanádra. 6. Másnap hálni Szelindekre. 7. Harmadnap hálni Dályára. 8. Negyedik nap hálni Porumbákra. 9. Bessenbákra. 10. Isten kegyelméből Fogarasban.

Karácson előtt való hétben Galga szultán feles pogánysággal Somlyó felől irrumpált és már Tordáig grassált. Azonban ugyanaz Badensis fejedelem ő felsége Szathmár felől utánna nyomulván, az hirre is magokban megszaladtak és panico tenore dissipálódtak, négy vagy öt taraczkot s sok rabokat elhagytak; tevéket s egyéb nyereséget is nyert az ő felsége hada. Ezen hírhez képest Tököly uram

¹ azaz levegőt.

² A badeni őgróf, kit az ifju fejedelemmel élükön a főnrak hívtak be.

³ Cserei szerint 18,000 ember.

⁴ Czegei Vass György szerint szept. 23—24-én „költözött“ által a Vas-kapun s szept. 29-én már Búdöskuti meghozta a hírt Kolozsvárra. Czegei Vass György naplója. Magy. Tört. Emlékek II. oszt. Irók. XXXV. köt. 99. l. — Cserei is így. I. m. 207. l.

⁵ Szilágyi Sándor egy nappal későbbre, okt. 25-re mondja. (Erdélyország története. II. köt. 377. l.) De Apafi adata mellett szól Czegei Vass is. I. m. 102. l.

⁶ Bodza.

⁷ Czegei Vass Gy. szintén ekkorra mondja. I. m. 104. l.

⁸ Cserei szerint csak 7. I. m. 210. l.

is az előbbi passuson bé akarván jönni, Veterani generalis Hannover fejedelmét több officerekkel eleiben küldötte; valami relitatio esvén az előljárók között, Hannover fejedelem elesett lövés által. Ezen Honnere (!) fejedelemnek az öesese esett el az mult esztendőben Nissa táján lött harezon, ultima Octobris. 11. Januarii Tököly uram visszaszállott és az szegény erdélyiekben fő, nemes és közrend visszaszabadult, noha egyszer másszor sok is esett el szegényekben Havasalföldiben. És így ez boldogtalan ó esztendő concludálódott.

Anno 1691.

Januarius. Circiter 8-va Januarii Veterani general Havasalföldiben Sovire, Szent Crois vicecolonellussa commendója alatt expediált bé ezer lovast, utánna subsequáltatta Pace¹⁾ uramat 1000, ezer lovassal, kik is Hosszúmezőt²⁾ felvervén, Tökölyi uram elment mature előle és az hada-félében elveszett vagy kétszázig való, az esászár vitézi pedig onnan megtértek nyertesesen.

Állott bé az ország gyűlése 16^a Januarii³ Fogarasba, az melyben Falkenstein⁴⁾ is (az esászártól küldetvén) jelen volt. Ezen gyűlésben választották Bánffy⁵⁾ uramat gubernatorrá, Bethlen Gergely uramat generálissá, Bethlen Miklós uramat cancelláriussá, Haller János uramat thesauráriussá, de az követség Bécsbe menvén, akkor sollicitáltak Bécsbe confirmatiojukat.

Februarius. Die 16. Februarii bomlott el az ország gyűlése, mely napon megindulván Isten kegyelmességéből Fogarasból idvezült urunk ó nagysága testével, celebráltunk szomorú solemnitást, elsőbben az nagy palotán két oratióval és egy praedicatióval. Praedicállott Rozgoni uram, az fogarasi pap ex textu. Deákul órálta Zabánus, magyarul órálta Kolozsvári uram, az enyedi professor. Megindulván három órakeror subsistáltunk hálmi Sároson. 17. Februarii Sároson órálván Kaposi Sámuel uram az fejérvári professor. Continuáltuk urunkat Isten kegyelmességéből Jakabfálvára és 18. reggel mentünk bé Almakerékre, holott is Isten ó felsége ez hazának szertelen háborúi között is tisztességes temetést engedett. Praedicállott Nagyári uram, órálta magyarul Pataki István uram, deákul Németi Sámuel uram a kolozsvári professor. Tettük idvezült urunk testét idvezült asszonyunk teste mellé az almakeréki templomban 19. Februarii. Másnap reggel Almakerékről mentünk Keresdre ebédre és ugyan-

¹ Helyesen Page. .

² Eredeti neve Cimpu lung, fordítva Hosszúmező.

³ Szilágyi S. i. m. II. köt. 379. l. és Jakab Elek az utolsó Apafi czimű történelmi tanulmányában (41. l.) jan. 10 et mondanak; Czegei Vass Gy. szerint pedig csak 20-án „olvasták a catalogust”. I. m. 107. l.

⁴ Szilágyi Sándor Falkenheimnek nevezi. I. m. 379. l.

T. i. Bánffy Györgyöt, Bánffy Dénes fiát.

azon nap temettük el Bethlen Elékné asszonyomat, mely is szép készülettel ment véghez. 20. Februarii Keresdrúl indultunk nébai ur, Teleki uram ő kegyelme temetésére, az nap mentünk ebédre Zágorba, hálni Ákosfalvára. 21. Ebédre Szent-Györgyre, hálni Gernyeszegre. 22. Temettük el Teleki uram testét az ott való templomban. 23. Ebédet öttünk ugyan helyben Gernyeszegen, hálni mentünk Somosdra. 24. Ebédre Szász-Örményesre, hálni Ebesfalvára. Mulattam három napot Ebesfalván. 28. Megindulván mentünk hálni Lesesre, ugyanazon nap ettünk ebédet Berethalomban.

1. *Martii* Lesesről ebédre Nagy-Sinkre, hálni Fogarasban. Ezen holnapban itt Fogarasban volt az uraknak consultatiojok.

Aprilis 27. Indultunk Fogarasból ebédre Sporehoz Nagy-Sinkre, hálni Jakabfalvára. 28. Ebédre Almakerékre, hálni Ebesfalvára. Ebesfalván volt consultatiojok az uraknak usque ad diem 30. Aprilis.

1. *Maji* indultunk ebéd után Ebesfalváról hálni Almakerékre. 2. Ebédre Zelistátra, hálni Fogarasban. 12.¹ Indultak meg a követ urak Bécs felé, úgymint: Bethlen Gergely uram és Gyulafi László uram.

3. *Junii* öltöztem ki pünköszt napján az feketéből Fogarasban. 7. Junii Isten segítségéből Fogarasból megindulván ebéd után, hálni mentem az nap Szombatfalvára. 8. Szombatfalváról megindulván reggel, ebédre mentem Árpásra, hálni Porumbákra. Porumbákon mulattam három napot. 12. Junii Porumbákról reggel megindulván, ebédre mentem Dályára, ebéd után mentem Szebenben az Veterani generálhoz, onnan kijűvén, hálni mentem Szelindekre. 13. Szelindekről ebédre mentem Hárságra, vacsorára Csergődre. 14. Ebédre Balázsfalvára, másnap Balázsfalván mulattam huszadikig. 21. Ebédet ettem ugyan helyben Balázsfalván, hálni mentem Szent-Miklósrá. 22. Szent-Miklóról ebédre Kénesesre, hálni Radnothra.

Julius 14. Gyűlvén Radnothra az urak, volt consultatiojok. 21. Bomlottak el. 26. Radnothról megindulván ebédre mentünk Nyárádtőre, hálni Vásárhelyre. 27. Ebédre Gernyeszegre, hálni Görgénybe. Mulattam Görgényben 24 hetet.

Augustus. 1. Jűvén híre az tatár bėjövetelinek, Görgényből indultam ebéd után Beszterceze felé, hálni mentem Dextrádra. De ide hozák, hogy a tatár visszament, melyre nézve 2. megindulván ebéd után, hálni mentem vissza Görgényben. 19. Harezolt meg Badensis fejedelem az törökkel, az hol az Badensis lött victor; azonban sokan vesztek mindenik részről. Nevezetes emberek is vesztek az német részéről, úgymint Holstay herezeg, Zuzza, Zrínyi s többek; az törökök közül pedig veszett el az fővezér, janesúr aga, szerdár

¹ Jakab Elek máj. 13-ra teszi. I. m. 40. l.

és többek. Az töröknek minden munitióját ekkor mind elnyerték. Az harez volt Péterváradja és Zalánkement között.

Septemberben semmi oly derék dolog nem esett.

Octobr 5. Indultunk Görgényből holmi dolog végett ebéd után hálni Harasztosra. 6. Ebédre Kőbölkútra, hálni Katonában. Ide jöttek vala Bánffy György és Bethlen Elek uraimék holmi dolgok végett. 7. Mulattunk Katonában. 8. Reggel indulván Katonából, ebédre mentem ugyan Kőbölkútra, hálni Szent-Andrásra. 9. Ebédre Görgényben.

November. Itt semmi notálandó dolog nem esett.

December. 10. Ebéd után indulván Görgényből, hálni mentem Petelyében. 11. Petelyéből reggel megindulván, tértem bé Gernyeszegré Telekiné asszonyom látogatására, de ott ebédet nem ettem, hanem mentem ebédre Sáromberkére, hálni Maros-Vásárhelyre. 12. Vásárhelyről ebédre mentem Nyárádtőre, hálni Csergedre. 13. Csergedről ebédre mentem Bonyhára, hálni Kundra. 14. Kundraól Isten kegyelméből Ebesfalvára.

Anno 1692. esztendő.

Januarius 23. Indultak az urak Bécsből.

Februarius. 14. Indultam ebéd után Ebesfalváról, hálni mentem Almakerékre. 15. Almakerekiről ebédre Szászhalomra, hálni Sárosra. 16. Ebédre Fogarasban.

Martius 18¹ Jöttek az urak Szebenbe gyűlésre, az hová érkeztek a követek Bécsből. Ezen gyűlésen confirmáltatott a diploma szerint Bánffy uram gubernatornak, Haller János uram thesaurariusnak, Bethlen Gergely uram generalisnak, Bethlen Miklós uram cancellariusnak. Ezen boldogtalan gyűlésben ígérték meg az magunk vallása emberei² az *kolozsvári óvárbeli templomot az pápistáknak*. Ezen gyűlésben lévén sok háborgások az religiok közt, ad tempus per puncta sopiálódott. Azon turbulentiának oka az volt, mert az catholikusok jésuitákat akartak püspökkel együtt béhozni és sok helyeken templomokat építeni, akkor ezen matériát az pápisták közül Apor és Gyulafi uraimék urgeálták inkább, mivel tetszett az német világ nekik.³

Aprilis. 14. Ebéd után indulván Fogarasból, hálni mentem Szombatfalvára. 15. Onnét ebédre Árpásra, hálni Porumbákra. 16., 17., 18., 19., 20—30. Ott mulattam.

¹ Szilágyi Sándor i. m. 383. l. és Jakab Elek i. m. 51. l. márczius 15-re teszik e gyűlést; Czegei Vass György szerint 19-én „olvasták el a catalogust“ i. m. 144. l.

² A reformátusok, mert Apafi az volt.

³ Ezen vallási zavarokról részletesebben ír Cseréi Historiájában. 223—224. l.

Majus 1. Ott voltam az urakkal holmi dolgaimról beszélgetvén. 2. Indultam Porumbákról ebédre ugyan Árpásra, hálni Szombatfálvára. 3. Mentem ebédre bé Fogarasha. Fogarasha mulattam egész 30. Majjiig. 30. Indulván Fogarashól hálni mentem Szombatfálvára. 31. Ebédre Ucsára, hálni Porumbákra.

Junius. 1. 2. 3. 4-ig ott voltunk. 4. Indultam Porumbákról, ebédre mentem Dallyára. Ebéd után fordultam bé Szebenbe Veteranihoz, de ott nem mulattam, hanem hálni mentem Szelindekre. 5. Ebédre a hársági bérezre, hálni Csergedre. 6. Ebédre Balásfálvára. 9. Hozták meg, hogy Haiszler¹ general Váradot megvette.² 23. Junii indultam Balásfálváról, ebédre mentem Sitvére, hálni Küküllővárra. 24. Küküllőváról ebédre Királyfálvára, hálni Radnothra. 26. Verték meg a tengeren az anglusok és hollandusok az francziát.

Julius. 1. Adták fel Namurecumot az franczia királynak.

Augusztusban semmi jegyzésre való dolog nem volt.

September. 8. Indultam Radnothról, ebédre mentem Szakálba, hálni Méhesre.³ 9. Méhesről ebédre Katonába. 10. Ott mulattam. 11. Reggel indulván Katonából ebédre mentem Szovára,⁴ vaesorára az lakadalomban Bonezidára gubernator uramhoz. 12. Ebéd után indulván Bonezidáról, hálni mentem Szovátra. 13. Szovátról ebédre mentem Szengyelben, hálni Radnothra.

October. 16. Radnothról mentem ebédre Ádámosra, hálni Küküllővárra. 17. Ott voltam. 18. Ebédre mentem Szépmezőre, hálni Balásfálvára.

Anno 1693.

Ebben az esztendőben 19. *Julii* harezolt meg dux de Louxemburg az angliai királylyal az Baváriai Electorral az holott a két részről negyvenezer ember veszett; az franczia az mezőt és az ő statioját megtartván az *confoederatus exercitust* helyéből kinyomta és az victoriát is megtartotta. Ez az harez volt Flandriában az Getta folyóvíz mellett.

Ugyanezen esztendőben *áprilisben* és *májusban* *terribilis terrae motus* lévén Syciliában (melyet is az hispanus bir) egynehány száz-ezer emberek városostúl elvesztenek, elsülyedvén. Az gallus az tengeri militiaival az smyrnai *classist* elfogván, negyven millió pénzt nyert, de elsőben tetteté, mintha Syciliát akarná occupálni, Sabandrában 4. *Octobris* az galliai hadak sub duce *catinatio* megharezolván

¹ E nevet a diárium is többféleképen írja.

² Czegei Vass Gy. szerint jun. 4-én, de ez a dátum hibás, mert 5-én hódolt meg Várad.

³ Épen Czegei Vassnál volt megszállva. i. m. 156. l.

⁴ Helyesen: Szovát.

az ott lévő *confoederatus* hadakkal, kikkel volt Caprara, őket az gallusok megverték. Az fővezér Augustusban Erdélyre akarván jünni, az Magyarországból lévő császár armádája Nándorfehérvárat megszállotta, de az fővezér segítségére menvén, az armáda solváltta az obsidiót. Az tatár annakutánna Debreczen felé ütvén, egy néhány falút megrablottak az szegényeket elvitték.¹

Az sok emberek nyughatatlan elméjéből sülvén ki az *óvári templo mot Kólozsváratt az pápistáknak adták az unitárius scholával együtt.*

Mentek bé ugyanezen esztendőben az angliai és hollandiai követek Törökországba az békesség tractálására. Az gallus, hogy inkább elhúzhassa az dániai királyt az imperiummal való *confoederatiótól*, az lüneburgi electorra támasztotta, de midőn az danus az lüneburgusnak egy Raczburg nevű fortaliciumát megszállotta volna, az római császár intercessiójára inter Danum et Lüneburgicum causa illa et praetensio in ducatum Lavenburgicum sopita est.

Ugyanezen esztendőben, még tavasz felé constituáltatott az imperiumban nyolezadik Electornak pro intercessione Electoris Brandenburgici et Saxonis az Hannoverano Lüneburgicus dux, ki is neveztetett sacri Romani Imperii archisignifer.

Holt meg a császár ő felsége aulae cancelláriussa comes Stratman 23. *Octobris*, ki is ő felségének kedves tanácsosa volt.

Vette meg az gallus *septemberben* Carolosigiumot. Tavasszal ugyanezen esztendőben vette meg az gallus Heidelbergát az Palatinatusban, melyet is funditus evértált. Vette meg ezen várost Mellas. Ismét Rosa nevű erősséget Hispániában, Catalonia tartományában az ott lévő tengerpartján, mely is nagy portus volt, egyfelől tengeren vítta Tourvill nevű admirálja, másfelől szárazon dux de Noilles. Ebben az esztendőben tért az amerikai pogányok közül vallásunkra 600,000.

December. 3. Indultam Ebesfalváról Küküllővárra, az hová jüttek az urak, úgymint Bethlen Elek s Gergely uraimék consultatióra hozzám Gubernátor urammal az végre, hogy *discurálnák* az Bécsben Radnoth dolga iránt való felküldés felől, mivel Apor, Bethlen Miklós és Haller Istvánék is solicitálták oda fel. Megindulván azért Ebesfalváról 3. Decembris, ebédre Gogány-váraljára, hálni Gálfalvára mentem. 4. Küküllővárra. 5. 6. 7. 8. 9. Ott mulattam és az urakkal végeztük, hogy felküldjünk Radnoth iránt és minden jószágaimra generalis protectiot hozassak az római császártól. Ez meglévén Szebenbe ment ezen felmenetel iránt Keszei uram Veterani generalishoz, ki is felküldésemet megértvén, szép recomendatoriát irt Bécsbe mellettem. 10. Visszaindulván, ebédre Balástelkire, hálni Ebesfalvára mentem.

¹ V. ő. Cserei i. m. 230. l.

Anno 1694.

Januarius. 5. Indultam ebéd után Ebesfalvárúl, hálni mentem az nap Almakerekire. 6. Ebédre Szászhalomba, hálni Sárosra. 7. Ebédre Fogarasban.

Februarius. 13. Megbetegedvén amaz nagy Isten ajándékával bíró udvari praedicatorunk, T. *Nagyári Josef* uram, 18. estve 10 órakor meghala. Szolgált az udvarban 16 esztendeig, szegény fejedelemnek mindenik tábori expeditiójában jelen volt.

Ezen holnapnak az elein¹ ütött bé Csíkba a tatár két ízben, rabolván 8,000 embert. 24. Hamvas szeredán ebéd után 12 órakor az Istennek kiváltképen való rendeléséből s tanácsából jegyztettem el magamnak feleségül erdélyi főgenerális Bethlen Gergely uram ő kegyelme negyedik leányát, Bethlen Kata kisasszonyt. Ezen dolgomban igen hűségesen forgódott Bethlen László uram.

Martius. 7. Temettük el szegény Nagyári uramat az fogarasi temetőbe Ölyvesi uram teste mellé.

Majus. 10. Indultam Fogarasbúl, hálni mentem Szombatfalvára. 11. Ebédre másnap Árpásra, hálni Porumbákra. 16. Vasárnap reggel indulván ebédre Porumbákról mentem Újfalába, hálni Szelindekre. 17. Jütt estve 11 órakor Gubernator uram Szelindekre. Szelindeken 12 órakor ettünk éjjel vacsorát Gubernator urammal, de Gubernator uram sietvén Bánffy Ferkó kis fia temetésére, Szelindeken nem hált, hanem egy órakor éjjel indulván, ment Csanádra. Ezen éjjel mind irtam majd virradtig levelet Gubernator uramnak magam mátkásulása iránt Bethlen László uram által, (mivel magával gubernator urammal sokáig nem beszélhettem). 18. Indultam reggel Szelindekről elsőben Szebenbe; Veterani generalist meglátogattam, de ebédre Homostorfra kimentem, innen azon nap mentem Porumbákra. 28. *Maji* volt nálam Porumbákon az generalis, ki is nagy confidentiával beszélt velem. 30. Pünkösöd első napján érkezett Bethlen László uram hozzám Porumbákra, estve vacsora után, meghozván ő kegyelme, hogy az úr, Gubernator uram is jóvalja házasságomat. Ekkor ismét újólág Bethlen László uram által gyűrűt küldöttem Gubernator uramhoz, hogy ő kegyelme az mátkámnak megküldje.

Ezen holnapban az galliai király Ludovicus XIV. ilyen praeticát csinált. Mivel vacált a leordinumi püspökség, akartak az capitularis papok püspök-fejedelmet választani, de az papokat az gallus úgy fascinálta, hogy fele az papoknak, úgymint 24, válasszák az coloniai electort, ki is az Bavarusnak Maximilianus Émanuelnek (az ki az császár veje volt) öesese, 24-gye pedig az magnus ordinis Teutonici magistert, az ki egy testvér-öesese volt az császárnénak.

¹ Czegei Vass Gy. febr. 15-re teszi. i. m. 181. l.

Ugy is lött az dolog, mert fele az papoknak az coloniai electort, fele az ordinis Teutonici magistert választotta püspököknek. Ezek után mind ez két nagy emberek az tisztet magának vindicálván, kiki vendégséget is adtanak az papoknak. Az vendégség után nem-sokára meghal az ordinis Teutonici magister és így ezen causa sopiálódik, egyébaránt az franczia feltett czélja ez volt, hogy az Bavátiai házat ezen causával összeveszesse az Nimburgumi házzal és hadat indíttasson egyikkel a másik ellen, hogy annál jobban férjen az dologhoz.

Junius. 2. Mentem Szebenben Veterani generálhoz ebédre, ki is jó szívvel látott. Ezen nap visszamentem Porumbákra. 8. Indultam Porumbákról ebédre Dalyára, ebéd után Szebenbe az generális-hoz, hálni onnan Vizaknára. 9. Ebédre az harsági bérezre, itt nagy eső vala, hálni Csergedre. 10. Balásfalvára ebédre. 16. Jött meg Bethlen László uram szeredán estve, hozván más gyűrűt Gubernator uramtúl, az mátkámtúl. Ezen holnap elein verte meg az franczia dux Noailles nevű Mareschallussa az cataloniai mezón az spanyol hadát, vágván le 8,000, fogván el 2,500-at benne, az ágyúit is elnyerte az gallus az hispanusnak és az főgenerálját Marchionem a Conflans, elevenen elfogta. Ezen harc után vette meg az gallus az spanyolnak egy Girona nevű városát Cataloniában per deditionem. 24. Indultam Balásfalváról ebédre Szépmezőre, hálni Küküllővárra. 25. Ott mulattam. 26. Jöttem ebédre Dombóra, hálni Radnothra. 27., 28. Ott mulattam. 29. Mentem Bodonba Kendefi Gáspár uram lakodalmára¹ az urhoz Bethlen Gergely uramhoz, elsőbben ebédet évén az iklandi bérezen. 30.² Isten segítségéből sok nagy rendek praesentiajában váltottam gyűrűt az mátkámmal solemniter Bodonban, estve felé az Gubernator uram szállásán esküdtünk meg is.³ Esketett meg Diósi András uram az radnothi praedicator, melyet adjon Isten lelkem idvességire s vigasztalásomra.

Julius. 2. Indultam Bodonból ebédre Radnothra. 12. Mentem ebédre Bodonban az mátkám látogatására. 13. Ott voltam. 14. Ebéd után jöttem Radnothra. 27. Gubernator uram is ott lévén, indultam ebéd után Radnothról Szent-Pálra az Toroczka János lakodalmára.⁴ 28. Ott voltunk. 29. Ebédre jöttünk gubernator urammal Radnothra,

¹ Kendefi Gáspár szintén Bethlen Gergelynek vette el a leányát, s így a fejedelemnek sógora volt.

² Szilágyi S. i. m. 387. l. csak általában határozza meg s 1694. nyarára mondja.

³ E korban már az eljegyzés alkalmával megesküdtek egymásnak, hogy teljesen biztosak legyenek. V. ö. br. Radvánszky cikkét „Lakodalmak a XVI. és XVII. sz.-ban“. Századok XVII. évf. 1883. 217—242. l. Maga a házasság csak 1695. jun.-ban kötött meg, melylyel „elugrotta bizony a fejedelemséget“. Cserei i. m. 248. l.

⁴ Toroczka János Kornis Gáspár leányát vette nőül.

hálni Ludasra. Ugyanezen lakodalom alkalmatosságával 30. Ludasról mentem hálni Bodonba. 31. Ott voltam.

Ezen holnapban vette meg az gallus Cataloniában Palamos nevű portust; tentált irruptiot az galliai Brest nevű portusra az anglus hajója, de sine fructu szállott haza az gallus prince.

Augustus. 1. is Bodonba voltam. 2. Indultam ebéd után Radnothra . . .

*

Itt megszakad a napló. Az események rohamosan fejlődtek. Erdély függetlensége az 1690-iki Leopoldi-diploma óta megszűnt, Apafit előbb csak szemmel kísérték, később, 1696-ban, Bécsbe vitték. 1697-ben aztán elhatározta a bécsi udvar, hogy többet ne is láthassa hazáját. Ott lakott Bécsben, nejétől is elszakítva, igazán árván. Kétségbeesve mondja ő maga: „*Lelkem oroszlánok között van, feküszöm a gyújtogatók közt, kiknek foguk dárda és nyíl, s nyelvök éles szablya*“.¹ Ott is halt meg: mint Bethlen Miklós mondja „szép ifjúságának virágában“ 1713. februárjában. Holttestét hazahozták, s elébb Radnothon, majd 1724-ben meghalt nejével együtt az almakeréki templomban temették el. Így halála után újra egyesült nejével, s hazája földjében és övéi körében alussza örök álmát.

¹ Gulácsi Albert, II. Apafi titkárának naplója. 204. l. Erd. Múz kéziratára. Kemény József-féle gyűjt. XXIX. köt. 5. sz.

TÓTH ERNŐ.